

## ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПРОКУРОРА З ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

*ТОЛОЧКО Яна Миколаївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління безпекою та правоохоронною діяльністю Міжрегіональної академії управління персоналом*

---

---

### **Постановка проблеми**

Сучасна діяльність державного обвинувача спрямована на здійснення професійного, справедливо обґрунтованого та ефективного підтримання державного обвинувачення. З урахуванням цього, однією з актуальних проблем є оптимальна організація підготовки прокурора до участі у судовому розгляді кримінального провадження.

### **Аналіз досліджень**

Проблематика участі прокурора в якості державного обвинувача у кримінальному провадженні досліджувалась у наукових публікаціях С.А. Альперта, Л.Р. Грицаєнка, В.В. Долежана, П.М. Каркача, М.В. Косюти, Ю.І. Крючка, О.В. Мельника, І.В. Рогатюка, Г.П. Середи, М.К. Якимчука тощо. Однак, недостатньо вивченою є проблематика організації підготовки прокурора до участі у судовому розгляді кримінального провадження. Недостатня кількість наукових досліджень на практиці призводить до недосконалих методик підтримання прокурором державного обвинувачення в суді та знижує його ефективність.

Постановка мети дослідження. Розглядаючи підтримання державного обвинувачення як одну з конституційних функцій прокуратури, у статті зосереджено увагу на питаннях, що регламентують підготовку прокурора до судового процесу та участь у процесі, його позицію в судових дебатах та оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

### **Виклад основного матеріалу**

Для теорії і практики важливе значення має також визначення сутності процесуальної діяльності прокурора з підтримання обвинувачення. Обвинувачення визначається як виражене у процесуальному акті твердження прокурора про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, передбаченого нормою кримінального закону, яке породжує обов'язок органів, що здійснюють правосуддя, розглянути питання про винність вказаної особи. Слід також мати на увазі, що прокурор підтримує обвинувачення в суді у всіх кримінальних провадженнях.

Водночас, прокурор зобов'язаний ще й сприяти суду у винесенні законного і обґрунтованого рішення шляхом вжиття передбачених законом заходів до усунення будь-яких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили. Такі вимоги при підтриманні державного обвинувачення повною мірою відповідають Рекомендаціям Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи № R(2000)19. Цим документом передбачено, що на державного обвинувача, крім підтримання обвинувачення, покладається обов'язок „дотримуватись і здійснювати захист прав людини, встановлених у Європейській конвенції з прав людини та основних свобод”. Крім того, держави мають вжити ефективних заходів з тим, щоб забезпечити виконання державними обвинувачами своїх професійних функцій та обов'язків

у належних правових та організаційних умовах [1, п. 4].

Контроль за якістю здійснення процесуального керівництва на стадії досудового розслідування та участі у судовому провадженні покладений на керівників органів прокуратури та галузевих підрозділів апаратів прокуратур усіх рівнів, які за розподілом обов'язків відповідають за відповідну ділянку роботи. Головною метою є забезпечення ефективного нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, в тому числі у формі процесуального керівництва ним, підтримання державного обвинувачення, оскарження судових рішень [2, п. 3.1].

У зв'язку з цим зростає відповідальність за стан цієї роботи керівників районних (міських) прокуратур, так і самих державних обвинувачів. Враховуючи це, необхідно обрати правильні пріоритети в організації роботи з підготовки прокурорів до участі у судовому розгляді кримінальних проваджень.

У юридичній літературі зазначається що від уміння організувати роботу прокуратури в цілому, індивідуальної роботи кожного прокурорського працівника безпосередньо залежить якість підтримання державного обвинувачення [3, с. 36]. Надумку--Л.А. Хрушовой, утвердження самостійного, авторитетного, професійного, незалежного державного обвинувача неможливе без глибоких структурних змін в організації прокурорської діяльності в цілому [4, с. 48].

На підвищення рівня організації роботи міськрайпрокуратури з підтримання державного обвинувачення й досягнення позитивних результатів впливає вдосконалення форм та методів професійної діяльності. Тому керівнику прокуратури слід налагодити роботу всього колективу прокуратури так, щоб спрямувати його потенціал на виконання поставлених завдань, постійно контролювати діяльність працівників, забезпечити сприятливі умови праці, вживати заходів щодо подолання допущених у процесі роботи промахів та усунення недоліків. [5, с. 110]

Варто зазначити, що оцінка ефективності діяльності прокуратури з підтримання дер-

жавного обвинувачення в суді включає результати роботи кожного державного обвинувача і відображає ефективність роботи в цілому прокуратури [6, с. 81].

Важливим елементом організації роботи з підтримання державного обвинувачення є призначення прокурора у кримінальному провадженні. Необхідно відмітити, що проблема призначення державного обвинувача довгий час викликала труднощі при підготовці їх до судового розгляду, адже відповідно до КПК України 1960 року державний обвинувач вступав у процес тільки з моменту затвердження обвинувального висновку.

На сьогодні, із введенням інституту незмінності прокурора у кримінальному провадженні, ця проблема фактично є вирішеною. Але це ні в якому разі не означає, що прокурор звільнений від обов'язку здійснювати підготовку до судового розгляду, навпаки, тепер він єдина особа, яка повністю контролює хід досудового розслідування і підтримує державне обвинувачення в суді, йому надано більше часу і можливостей для підготовки, і він повинен її здійснювати якомога якісніше.

Від того, який досвід з питань підтримання державного обвинувачення та особисті якості має прокурор, залежить кінцевий результат у кримінальному провадженні.

У новому КПК України впроваджується принцип „незмінності прокурора”, у відповідності до якого процес формування обвинувачення в ході досудових стадій та підтримання його в суді буде забезпечуватися одним прокурором. При відсутності інституту додаткового розслідування суттєво підвищується персональна відповідальність кожного прокурора та органів прокуратури в цілому за якість кінцевого результату.

Відповідно до ст. 37 КПК України прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. Отже, на керівника прокуратури покладається відповідальне завдання щодо оперативного

призначення прокурорів у кримінальному провадженні.

Запровадження такого механізму призначення процесуальних керівників спрямоване на підвищення якості досудового розслідування, усунення його прогалин та прорахунків з урахуванням судової перспективи перед направленням провадження до суду, завчасну й поглиблену підготовку прокурорів до участі у судових процесах. Невиконання цієї вимоги на практиці призводить до неякісного підтримання державного обвинувачення, що створює негативне враження з боку судді та інших учасників процесу [5, с. 107].

Однак, на нашу думку, при призначенні прокурорів також необхідно враховувати категорії проваджень (наприклад, про кримінальні правопорушення у сфері охорони власності, економіки, охорони навколишнього природного середовища, службової діяльності тощо), а також штат і структуру органів досудового розслідування (наприклад, структурні підрозділи, що здійснюють розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, захисту прав дітей, безпеки дорожнього руху тощо). Хоча реалізувати принцип спеціалізації прокурорів за новим кримінально-процесуальним законодавством важко і можливо лише в прокуратурах де працює понад двадцять працівників. У той же час у літературі принцип спеціалізації обґрунтовано називається одним з „організаційних резервів”, використовуючи який, можна створювати позитивний вплив на підвищення ефективності прокурорської діяльності з підтримання державного обвинувачення в суді [7, с. 43]. Враховуючи це, пропонуємо доповнити відомчі прокурорські акти положенням щодо спеціалізації прокурорів, які здійснюють повноваження у кримінальному провадженні, зокрема, за категоріями проваджень та за органами досудового розслідування.

Закріплення цього положення дозволить прокурорам ефективніше і якісніше здійснювати підготовку до участі в судовому розгляді, оскільки спеціалізація дозволить у повному обсязі оволодіти методикою підтримання державного обвинувачен-

ня у тій чи іншій категорії проваджень, а закріплення за прокурором певного кола слідчих – налагодити стабільну взаємодію, що є необхідною умовою для належної підготовки.

Необхідність такої взаємодії особливо важлива по актуальних кримінальних провадженнях, розслідування у яких постійно зіштовхується із труднощами, пов'язаними з протидією учасників провадження органам досудового розслідування, яка свого апогею досягає у судовому засіданні.

Крім того, керівникам прокуратур надано повноваження, у разі необхідності, створювати групи прокурорів і призначати старшого прокурора групи відповідною постановою [2, п. 2.3].

Однак, на практиці трапляються випадки створення груп прокурорів, до складу яких включаються працівники, один з яких здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, а інший – підтримання державного обвинувачення. Іншими словами, керівники прокуратури ігнорують вимоги КПК України щодо незмінності прокурора у кримінальному провадженні, штучно створюючи групи прокурорів. Вважаємо, що це унеможливає здійснення обов'язку прокурора щодо підготовки до судового розгляду та підтримання державного обвинувачення всіма працівниками прокуратури згідно із розподілом обов'язків, який повинен відповідати вимогам нового кримінального процесуального законодавства.

Варто зазначити, що проблеми організації роботи з підготовки до участі в судовому розгляді кримінального провадження, тісно пов'язані з питанням навантаження на кожного такого прокурора, яка стала особливо гострою з моменту набрання чинності нового КПК України. У зв'язку із скасуванням інституту дослідчої перевірки та введенням обов'язкового проведення досудового розслідування за кожною заявою, внесеною до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), зросла кількість кримінальних проваджень.

Таким чином, величезна кількість кримінальних проваджень, велика кількість суддів у порівнянні з дефіцитом

якісного і кількісного кадрового забезпечення районних (міських) прокуратур створюють значне навантаження на кожного процесуального керівника. На жаль, більшість прокурорів не в змозі здійснювати належну підготовку до участі у судовому розгляді кримінального провадження як з об'єктивних (брак часу, велика кількість проваджень, їх складність тощо), так і з суб'єктивних причин (ігнорування етапу підготовки до участі в судовому розгляді, недостатнє оволодіння методикою підготовки тощо) [3, с. 36].

Що стосується питання підтримання державного обвинувачення в суді особисто прокурорами району (міста), то у зв'язку зі змінами кримінального процесуального законодавства це питання виявилось невирішеним. Слушно з цього приводу зазначає В. Долежан, що покладення лише на особу, яка здійснювала процесуальне керівництво розслідуванням, підтримання державного обвинувачення в суді може викликати організаційні труднощі у колективах прокуратур, особливо невеликих за штатною чисельністю, обмежить можливості керівників цих прокуратур особисто підтримувати державне обвинувачення [8, с. 50].

Однак, наразі особиста участь керівника прокуратури району (міста) ускладнена певними організаційними та технічними аспектами. Вбачається, що прокурор району (міста) не може бути процесуальним керівником у кримінальному провадженні, але він може порушити питання перед вищестоящим прокурором про його призначення у провадженні в складі групи прокурорів з метою подальшого підтримання державного обвинувачення, у разі наявності на те підстав.

У такому випадку, на жаль, момент підготовки прокурора до участі у судовому розгляді може бути залишений поза увагою, якщо прокурор району (міста) не усвідомить своєї відповідальності за забезпечення підтримання державного обвинувачення у вищенаведених категоріях проваджень. Так, він повинен ознайомитись із матеріалами кримінального провадження у разі, якщо процесуальне керівництво,

переважним чином, здійснював інший прокурор, який входив до складу групи, проаналізувати їх та сформувати особисту позицію щодо тези обвинувачення і забезпечити її доведення в суді.

Враховуючи викладене, пропонуємо нормативно врегулювати щодо обов'язку керівників прокуратур особисто підтримувати державне обвинувачення у провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також у провадженнях, що набули значного суспільного резонансу та актуальності для того, щоб забезпечити професійне виконання даної функції [9, с. 75].

Є очевидним, що прокурор має бути всебічно підготовлений до діяльності з підтримання державного обвинувачення, опанувавши як методику підготовки до судового розгляду, так і секрети професійної майстерності в суді. Поряд з якісною юридичною освітою, знанням норм закону, він повинен мати необхідні ділові та моральні якості, певні організаторські здібності, відзначатися загальною культурою, вмінням працювати з людьми, мати розвинене почуття обов'язку, справедливості та відповідальності і, безперечно, досконало володіти ораторським мистецтвом.

Відповідно до положень КПК України прокурор підтримує державне обвинувачення в суді шляхом:

1) обов'язкової участі у судовому розгляді кримінальних проваджень за винятком випадків, встановлених законом (-ч. 3 ст. 36);

2) пред'явлення суду доказів, зібраних під час досудового розслідування та під час судового розгляду, що підтверджують винуватість особи, їх систематизація та аналіз;

3) оцінки кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності доказів – з точки зору їх достатності та взаємозв'язку (ст. 94);

4) заявлення клопотань і висловлення думки щодо клопотань інших учасників процесу під час підготовчого судового провадження та судового розгляду (п. 4 ч. 1 ст. 315, ст. 350);

5) права на зміну обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення або

відмову від підтримання державного обвинувачення (ст. ст. 337-341);

6) проголошення промови під час судових дебатів з іншими сторонами кримінального провадження (ст. 364);

7) здійснення права на внесення апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України або заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (розділ V);

8) участі прокурора у роботі апеляційної, касаційної інстанції та при перегляді судового рішення Верховним Судом України або перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами та в порядку виконання вироку.

Методика підготовки прокурора до участі у судовому розгляді – це система певних методичних правил і положень, застосування тактичних прийомів і засобів, що впливає із покладеної на прокуратуру функції підтримання державного обвинувачення, засновується на досягненнях юридичної науки та прокурорської практики і спрямована на оптимальні та ефективні шляхи і способи доведення перед судом твердження про винуватість особи у вчиненні нею кримінального правопорушення.

Підготовка прокурора до участі в судовому розгляді кримінального провадження відповідно до оновлених положень кримінального процесу може складатися із сукупності таких послідовно вчинених дій:

1) систематизація інформації, що міститься у матеріалах кримінального провадження;

2) аналіз доказів, зібраних під час судового розслідування, а також матеріалів і джерел доказування, які представлені стороною захисту при виконанні вимог ст. 290 КПК України, їх оцінка та перевірка;

3) ознайомлення із законодавством, а також судовою практикою розгляду конкретної категорії проваджень;

4) розробка плану участі прокурора у судовому розгляді і з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірка їх доказами. Планування механізму подання доказів;

5) прогнозування обвинувальної діяльності;

6) організаційні заходи щодо застосування технічних засобів (якщо планується проведення допиту в режимі відеоконференції, виїзду на місце події з метою огляду, доставка речових доказів до суду тощо);

7) попередня підготовка до участі у судових дебатах.

Проводячи роботу із систематизації матеріалів кримінального провадження та аналізу й оцінки зібраних доказів, прокурор формує уявлення щодо предмету та меж доказування, аналізує докази, що викривають особу у вчиненні кримінального правопорушення, проводить аналіз доказів сторони захисту з метою їх можливого використання у суді або обґрунтованого спростування клопотань захисту про дослідження таких у судовому засіданні, вивчає документи щодо цивільного позову та відшкодування збитків, переглядає речові докази, проводить аналіз даних, що характеризують особу обвинуваченого.

Планування участі в судовому розгляді – це узагальнена програма дій у судовому засіданні, без складання якої прокурор не має можливості ефективно здійснювати покладену на нього функцію. Можна виділити такі види планування: загальний план, план участі в окремих судових діях, плани підтримання державного обвинувачення у складних і багатоепізодних провадженнях, спеціальний план порядку дослідження доказів тощо.

Прогнозування – це передбачення прокурором можливих неординарних ситуацій, що можуть виникнути в судовому засіданні. Такі ситуації можуть виникати з причин:

1) суттєвої зміни показань допитуваних осіб;

2) неявки в судове засідання окремих свідків, експертів та інших учасників процесу;

3) висунення обвинуваченим нової версії подій;

4) заявлення клопотань особами, які мають право на забезпечення безпеки, про надання їм захисту, зміну заходів безпеки

або скасування заходів безпеки;

5) наявності прогалин, допущених під час досудового розслідування, протиріч у доказах, які неможливо усунути;

6) необхідності зміни обвинувачення у судовому засіданні або відмови від обвинувачення;

7) інші процесуальні дії та рішення прокурора в судовому засіданні (наприклад, заявлення клопотань);

8) заяви обвинуваченого про недозволені методи, за допомогою яких збиралися докази;

9) рішення суду про спрощену процедуру розгляду;

10) заявлення інших клопотань учасниками процесу, що ускладнюють позицію обвинувачення.

#### Висновок

Проведення досліджень щодо підготовки прокурора до всіх стадій судового розгляду та розробка на цій основі комплексних методичних рекомендацій щодо участі прокурора в суді дозволить значною мірою оптимізувати роботу прокурора та підвищити якість і ефективність підтримання державного обвинувачення в цілому.

#### Література

1. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (ухвалена комітетом міністрів 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів) [Електронний ресурс] / Комітет Міністрів Ради Європи, офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=DC>.

2. Наказ Генерального прокурора України „Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні” від 19 грудня 2012 року № 4гн [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України, офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту: <http://gp.gov.ua/>

3. Крикливий Р. До питання про функції державного обвинувача / Р. Крикливий // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 4. – С. 55-58.

4. Хруслова Л. Проблеми підтримання державного обвинувачення: чому не спрацьовує принцип змагальності / Л. Хруслова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 6 червень. – С. 61-68.

5. Організація діяльності районної (міської) прокуратури: науково-практичний посібник / [Г.П. Серета, М.К. Якимчук, В.М. Куц та ін.]; за заг. ред. Г.П. Середи. – Кіровоград: МПП „Антураж А”, 2009. – 468 с.

6. Каркач П., Ковальова Я. критерії оцінки ефективності діяльності прокурора у кримінальному судочинстві / П. Каркач, Я. Ковальова // Вісник прокуратури. – 2011. – № 2 (116) лютий. – С. 77-83.

7. Проблемы эффективности прокурорского надзора // Под ред. К.Ф. Скворцова. – М.: Юрид. лит. 1977. – 160 с.

8. Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи / В. Долежан // Право України. – 2010. – № 5. – С. 48-53.

9. Матвієнко К. Кредо державного обвинувача – професіоналізм / К. Матвієнко // Вісник прокуратури. – 2000. – № 3 (5) вересень. – С. 75-76.